

FELSEFE DÜNYASI

2013/1 Sayı: 57 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. Celal TÜRER
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR
Doç. Dr. Şamil ÖÇAL
Dr. Necmettin PEHLİVAN

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

PK 21 Yenışehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 25 (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

MENON PROBLEMİ*

Fatih S.M. ÖZTÜRK**

Platon, *Menon* diyalogunda, doğru inancın *pratikte* her zaman bilgi kadar değerli ve işe yarar olmasına rağmen, bilginin epistemik bakımdan doğru inançtan çok daha değerli bir şey olduğunu ileri sürer. Platon'un bu tezi, yani bilginin bir tür erdem ya da en değerli epistemik statü olduğu düşüncesi, bilgi ile ilgili yaygın bir pre-teorik kabulü ifade eder.¹ Fakat bilgiyi daha değerli kılan şeyin ne olduğu hiç de açık değildir. Çağdaş epistemolojide Menon problemi olarak adlandırılan bu mesele şöyle bir soru üzerinden de ifade edilebilir: Bilgi niçin değerlidir?

Platon, bu sorunun ancak doğru inancı bilgiye dönüştüren unsurun ne olduğu belirlenirse cevaplanabileceğini düşünür. Böylece Platon, bilgi ve doğru inanç arasındaki farkı ortaya koymak suretiyle Menon problemini çözmeye çalışır. Kabaca, Platon'a göre, bilginin çok daha değerli olmasının nedeni, bilginin aklın başarılı bir kullanımıyla doğruya ya da gerçekliğe sıkı sıkıya tutunması, doğru inancın ise böyle bir bağlantıdan yoksun olmasıdır. Bu makalenin ilk bölümünde, bilgi kavramının analizi yapılarak Menon sorununun çözülemeyeceği savunulacaktır. Bilginin *neliğini* belirlemek, bilginin *niçin* daha değerli olduğunu açıklamak için yeterli değildir.

Fakat çağdaş bilgi kuramcılarının çoğu, Menon problemini çözebilmek için temelde Platon'un yaklaşımını benimser. Bu kuramcıların öne sürdüğü çözüme göre bilginin değeri, genellikle “doğruya inanmak ve yanlıştan kaçınmak” olarak ifade edilen epistemik hedeften, yani ikiz epistemik amaçtan *enstrümental* veya *teleolojik* olarak kaynaklanır. Bilginin epistemik değeri ve *doğruluk amacı* arasında böyle bir bağlantı kuran bu kuramcılar, Platon'un hatasını neredeyse ikiye katlamışlardır. Çünkü onlara göre, doğru inancı bilgiye dönüştüren unsur, epistemik değerini ikiz epistemik amaçtan alır. Tartışmamızın ikinci bölümünde, bu çözüm önerileri ele alınarak, hem güvenilirlik görüşünün öne çıkardığı enstrümentalist çözümün, hem de Ernest Sosa'nın önerdiği teleolojik yaklaşımın problemli olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Her iki girişim de eldeki problemi

* Bu çalışmanın özet bir versiyonu, *International Epistemology Conference: The Value of Knowledge* (Vrije Universiteit, Amsterdam 2007) başlıklı epistemoloji konferansında sunulmuştur.

** Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Doç. Dr.

1 Fakat bilginin aslında önemli ya da değerli olmadığını düşünen çok sayıda felsefeci de vardır. Bkz. Kaplan (1985), Stich (1990, s.122), Zagzebski (1996, s.301), Jones (1997), Kvanvig (1998 ve 2003), Riggs (2002) ve Hawley (2006).

çözmede başarısızdır; çünkü bilginin değeri, “amaçlar” ve “değerler” birbirine eşdeğer tutulmadan, salt epistemik amaçlar üzerinden belirlenemez. Ancak, ne var ki, amaçlar ve değerler *bir ve aynı şey* değildir.

Bu çalışmanın son bölümünde, Menon probleminin çözümüne yönelik olarak, bilginin epistemik değerinin kognitif dünyada yerine getirdiği işlevden kaynaklandığı öne sürülecektir. Bilgi, iyi *açıklamalar* ve başarılı *tahminlerde* önemli bir işleve sahiptir. Menon sorununun çözümü bilgi ile ilgili bu belirlenimde aranmalıdır.

1. PLATON’UN ÇÖZÜMÜ

Bilginin özellikle epistemik erdemler bakımından analiz edilmesi gerektiği fikri, Post-Gettier epistemolojisinde savunulan ilginç ama önemli bir gelişmedir. Bazı bilgi kuramcıları, bu fikir doğrultusunda, bilgi ile ilgili değer yüklü sorular sormaya başlamış ve eldeki soruların çözümünde kullanılabilecek fikirler için doğal olarak etik disiplinine yönelmişlerdir. Gettier sonrası dönemin standart araştırma programının sürüklendiği açmaz ya da tıkanıklıktan da oldukça yakınan bu epistemolojiciler burada şöyle bir sonuca varmıştır: Yeterli bir bilgi teorisi öncelikle bilginin niçin özel bir değere sahip olduğu sorusuyla hesaplaşmalıdır.² Bu soru, kimi zaman “bilginin değeri problemi” olarak da anılan ve kökleri tarihsel olarak Platon’un *Menon* diyaloguna kadar uzanan sorunsalı, yani Menon problemini ifade eder.³

Menon diyalogunun öncelikli konusu “Değer nedir?” sorusudur. Platon, burada, değer kavramını iyi ile ilişkilendirir ve değer (erdem) iyi diye karakterize ettiğimiz şeydir, *der*. İyi ise, Platon için, doğru sonuçlara ya da haklı eylemlere götüren, öncülük eden “doğru kılavuzluktur” (*Menon* 98e). Platon bu noktada bilgi ve doğru inancın değeri, birer erdem olup olmadıkları sorularını tartışır.

2 Williamson (2002) ve Kvanvig (2003). Riggs (2002, s.103) bunu şöyle ifade eder: “Eldeki bir bilgi teorisi, hem bilginin ölçütünü hem de böyle bir ölçütün sağlanmasının niçin değerli bir şey olduğunu ortaya koymalıdır.” Benzer şekilde, Pritchard (2006, s.12), eğer epistemolojinin temel konusu bilgi ise, o zaman bilginin niçin değerli olduğu sorusu epistemolojinin öncelikli konusu olmalıdır, *der*. Pritchard’ın burada haklı olduğunu düşünüyorum, ama Menon sorununun salt epistemolojik bir mesele olup olmadığı aşında hiç de açık değildir.

3 Pritchard (2007), bilginin değeriyle ilgili Menon sorunundan farklı olarak iki ayrı problem belirler. Bunlardan ilkinin “*ikincil* değer problemi” olarak adlandırır ve bu problemin bilginin niçin gerekçelendirilmiş doğru inanç gibi düşük epistemik statülerden daha değerli olduğu konusu üzerine olduğunu belirtir. Pritchard diğerini ise “*üçüncül* değer problemi” adı altında ele alır ve söz konusu meselenin, bilginin niçin daha değerli olduğu sorunu hakkında değil, bilginin farklı türden bir değere sahip olup olmadığı sorusu hakkında olduğunu düşünür.

İlk bakışta, bilginin pratikte doğru inançtan daha faydalı ve bu nedenle de doğru inançtan daha değerli olduğu düşünülebilir. Fakat bu yaklaşımı çok da makul bulmayan Platon, doğru inancın pratikte her zaman bilgi kadar önemli ve faydalı olduğunu öne sürer. Platon'a göre, bilgi ve doğru inanç, iyi eylemleri yönetme ya da doğru sonuçlara öncülük etmedeki başarılı rollerinden dolayı aslında eşit derecede değerlidir. Örneğin, kaybolmadan Larissa'ya gitmek isteyen birisi için, Larissa'nın adresinin ne olduğu ile ilgili bir doğru inanç ile Larissa'ya nasıl gidildiğinin bilgisi arasında bir fark yoktur. Çünkü her ikisi de kişinin başarılı bir şekilde Larissa'ya gitmesine kılavuzluk eder. Böylece Platon bilginin, pratik amaçlar bakımından, doğru inançtan aslında hiç de üstün olmadığı sonucunu çıkarır: Eylemlere kılavuzluk etmede doğru inanç da bilgi kadar değerlidir (97a-c).⁴ Fakat yine de, başta Platon olmak üzere, hemen herkes bilginin ayrıcalıklı bir epistemik değere sahip olduğu fikrindedir. Peki, ama neden? Bilgi neden daha üstün bir statüye sahiptir?

Platon bir bilgi analizi yaparak, yani bilginin *neliğini* belirlemek suretiyle bu soruya bir çözüm bulmaya çalışır; çünkü ona göre, bilgiye yüklediğimiz değer, doğru inancı bilgiye dönüştüren unsurdan gelir. Platon'un, rasyonalist epistemolojinin hem *innatizm* hem de özellikle *apriorizm* öğretilerine dayanan çözümü şöyledir. Bilgi, *der* Platon, nedensel açıklama (*aitias logismos*) eklenmiş doğru inançtır. Öyleyse, doğru inancı bilgiye, o inancın *neden* doğru olduğuna dair *açıklama* dönüştürür ki bilginin epistemik değeri tam da bu *nedensel bağlantı*dan kaynaklanır.

Daha spesifik olarak, Platon'un "bilgi erdemdir" savı, bilgi ve doğru inanç arasındaki şöyle bir ayrıma dayanır. Doğru inançlar doğaları gereği gelip geçici olup, insan zihninden kolaylıkla uçup giderler. Şöyle ki; insan zihni, düşünmenin bir takım malzemesini doğuştan, *innate* olarak beraberinde getirir; doğru sanılar da bu malzemenin bir bölümünü teşkil eder ama genellikle, tıpkı diğerleri gibi, onlar da kendiliğinden fark edilmezler. Zihinde, bir anlamda, uyku halinde olan bu inançlar, eğer uygun sorularla canlandırılmazsa, bir süre sonra unutulur giderler. Fakat bilgi ise başarılı bir diyalektik *sorgulama* ile tatbik edilen *anamnesis* süreciyle zihne sağlam bir şekilde yeniden işlenir ve böylece kesin ve kalıcı olur.

4 Platon, şans eseri ya da tesadüfen ulaşılan başarıların elenmesini önerir, çünkü şans eseri doğru olan bir şey temelde insanın yönlendirmesi yüzünden değildir; Platon için insanın yönlendirmesiyle ulaşılan iyi sonuçların olduğu yerde, özellikle bilgi ve doğru inançlar yol göstericidir (*Menon* 99a). Fakat bu noktada Platon'a şöyle bir sorunun sorulması önemlidir. Herhangi bir inancın sırf şans eseri doğru olabileceği göz önüne alınır, her doğru inanç bilginin sağladığı pratik sonuçlar kadar değerli pratik sonuçlara öncülük edebilir mi? Doğru inançlar epistemik şansa yer verdiği için bilginin pratik amaçlar bakımından da doğru inançtan daha değerli olması gerekmez mi?

Başka bir deyişle, özellikle Sokratik sorgulamaya dayalı bir *a priori* uslamla-
ma bilgiyi doğruya “bağlayarak” sağlam ve daimi olmasını sağlar.⁵ Ama doğru
inançlar böyle bir delilsel bağlantıdan yoksun ve bundan dolayı da ne sağlam ne
de kalıcıdır.

Platon, doğru inançların bu durumunu efsanevi Daidalos heykellerine
benzetir. Daidalos, Yunan mitolojisinde, ünlü bir heykeltıraştır; ama onun
yaptığı heykeller sanki hareket ediyormuş izlenimi verir. Bu nedenle, heykeller
yerlerinde dursun, kaçıp gitmesinler diye buldukları yere bağlanmışlardır.
Platon’un terimleriyle,

Eğer onun heykellerden birini bir yere sabitlemeden bırakırsan, o heykelin
çok da bir değeri olmaz; tıpkı bir kaçak köle gibi, sanki yerinde durmayacak,
bir yere kaçacakmış görüntüsü verir. Fakat bu heykeller aslında çok değer-
lidir, yeter ki bir yere bağlansınlar; çünkü onlar muhteşem eserlerdir. Doğru
inançların durumu da böyledir, diyebilirim. Doğru inançlar güzel ve faydalı
şeyler olup, yerlerinde durdukları müddetçe her işe yararlar fakat fazla kalı-
cı değildirler. Kişinin zihninden kaybolup giderler. Bu nedenle, ta ki uygun
sorularla canlandırılıp, akli delillerle sağlam bir şekilde bağlanıncaya değin
pek bir değerleri yoktur. İşte, dostum Meno, biraz önce de hemfikir olduğum-
uz üzere, bu işlem hatırlamadır. Onlar bu anamnesis sürecinden geçer geç-
mez bilgiye dönüşür ve kalıcı olurlar. Bilgi bunun için doğru inançtan daha
değerlidir. Bilgiyi doğru inançtan ayıran da bu delilsel bağıdır (*Menon* 98a).

Eş deyişle, doğru inançlar, *a priori* akılyürütmenin özel bir tezahürü olan
diyalektik yöntemle tatbik edilen *anamnesis* işlemine tabi tutulmadıkları için,
doğruya ya da dünyaya nedensel olarak tutunmazlar. Nitekim doğru inançların
insan zihninde örtük, unutulmuş veya uykulu bir halde bulunmaları, basitçe on-
ları hiç fark edemediğimiz ya da zihnin onlara şu veya bu biçimde bir erişimi-
nin olmadığı demek değildir sadece. Zihinde örtük olarak bulunmak ve böylece
doğruya nedensel olarak tutunamamak demek, eldeki doğuştan unsurların doğru
olduklarına dair öznenin makul *nedenlere* ya da iyi bir açıklamaya sahip olmadığı
anlamına da gelir. Ve bu da onların neden sağlam ve kalıcı olmadıklarını açıklar
ki Platon tamda bunun Menon problemini çözdüğünü düşünür. Çünkü bilginin

5 Benzer şekilde, Aristoteles de, insanın kendi bilişsel yetilerini kullanarak başarılı
sonuçlara ulaşmasını hem *içkin* (intrinsically) olarak değerli hem de insanın gelişimi
için en temel yapıcı unsur olarak görür (*Nicomachean Ethics*, 1,7.). Ve bu yaklaşım,
bilgi ve doğru inanç arasında bir değer farkı olduğunun kabulü anlamına gelir.

değeri temelde, ona göre, doğru sanıların yoksun olduğu bu nedensel bağlantıdan gelir.⁶

Peki, ama bu çözüm önerisi Menon sorununun üstesinden gelir mi? Bilgiyi doğru sanıdan bu tür bir *nedensel bağ*ın ayırdığı iddiasını kabul etsek bile, bu savın, aynı zamanda, bilginin niçin daha değerli olduğu sorusuna da bir cevap teşkil ettiğini söyleyebilir miyiz? Bu makalenin yaklaşımı, Platon'un görüşünün Menon sorununa aslında bir çözüm getirmedığı yönündedir. Çünkü değer problemi ne bilginin neliği belirlenerek ne de basitçe bilgi ve doğru inanç arasındaki fark belirtilerek çözülebilir. Bir bilgi tanımı yaparak, bilgiyi doğru inançtan belki ayırt edebiliriz; ama bu, bilginin niçin daha değerli olduğunu açıklamaz. Neden?

Epistemoloji, genel olarak, bilginin doğasını— yani neliği, sınırları, kaynağı ve yapısını— irdeler. Dolayısıyla eldeki bir epistemoloji kuramı, bilgiyi doğru inançtan ayırt etmede bize kaynaklık edebilir. Dahası, böyle bir kuramın yapacağı bilgi ve doğru inanç ayrımının, mevcut değer problemi hakkında da önemli getirilerinin olması son derece doğaldır. Ancak, bilgi ve doğru inanç arasındaki epistemik farkın gösterilmesi, bu iki epistemik statü arasındaki değer farkını ortaya koymak için yetmez. Kaldı ki bilgiyi doğru inançtan neyin ayırdığını belirlemek ile bilgiye neden üstün bir değer atfettiğimizi açıklamak birbirine eş değer değildir. Fakat ne var ki, eğer bilginin neliği belirlenirse, o zaman bilginin niçin değerli olduğu meselesinin de kendiliğinden çözüleceğini düşünen Platon, iki farklı meseleyi açıkça birbirine karıştırır. Bunun görülmesi için aşağıdaki örneğin göz önünde tutulması bile yeterlidir.

Espresso ile Türk kahvesi arasında büyük benzerlikler vardır. Tat, sertlik ve servis edildikleri miktar benzer olup, fiyatları bile birçok yerde neredeyse aynıdır. Ayrıca, Türk kahvesi de, espresso kadar, içimi keyif veren bir içecektir. Ancak, ne yazık ki, espressonun Türk kahvesinden daha değerli olduğu fikri yaygındır. Küçük bir fincanın dibini bile zar zor dolduran espressonun, bir fincan Türk kahvesinden ne fazlası var? Espresso Türk kahvesinden niçin daha değerli? Şimdi, Türk kahvesi ve espresso arasındaki fark belirtilerek ya da sadece espressoyu espresso yapan *şeyin* ne olduğunu belirlenerek bu soru cevaplanabilir mi?

Diyelim ki, espressonun ayırt edici özelliği, çok ince öğütülmüş bir miktar kahvenin yüksek buhar basıncı uygulayabilen çok özel bir kahve makinasında hazırlanmasıdır. Dikkat edilecek olursa, bu bize belki espressoyu espresso yapan *şeyin* ne olduğunu söyler, ama espressonun niçin daha değerli olduğu sorulduğunda, onun özel bir makinada hazırlandığını dile getirmek, bu değer sorusunu otomatik olarak cevaplamaz. Çünkü eldeki soru aslında, bu kahvenin neliğinin

6 Fakat Platon'un bu görüşü bilginin *içkin* bir değere sahip olup olmadığı konusunda pek açık değildir.

ya da ayırt edici özelliğinin ne olduğundan ziyade, “özel bir kahve makinasında hazırlanmış olmanın” *nasil* ve *niçin* değerli bir şey olduğunun *açıklanmasını* talep eder. Öyleyse bir şeyin *neliği* belirlendiğinde, o şeye *niçin* değer verildiği henüz *açıklanmış* değildir. Eğer bu doğruysa, bilgiye *niçin* çok özel bir değer atfedildiğini açıklayabilmek için, bilgiyi tanımlamak belki gerekli bile olmayabilir.

2. MENON PROBLEMİ VE İKİZ EPİSTEMİK AMAÇ

Ancak günümüzün önde gelen epistemolojicileri Platon’un buradaki hatasını maalesef neredeyse ikiye katlamışlardır. Çünkü bilginin değeri, bu kuramcılar için, ikiz epistemik amaçtan, yani doğrunun elde edinilmesi ve yanlıştan sakınılmasından kaynaklanır. Fakat detaylarda farklılık olmasına rağmen, bu çözüm girişimi de, tıpkı Platon’da olduğu gibi, bilgiye yüklediğimiz değer, temelde, doğru inancı bilgiye dönüştüren unsurda aranması gerektiğini öne sürer. Özetle, bu epistemolojicilerin bazıları ikiz epistemik amaç ve bilginin değeri arasında enstrümental, bazıları ise teleolojik bir bağlantı kurarak Menon sorununu aşmaya çalışır. Her iki çözüm de hatalıdır, çünkü gerek enstrümentalist gerekse teleolojik çözüm, amaçları basitçe değerlere indirger. Ama öncelikle, bu çözüm önerilerini ana hatlarıyla ifade etmeye çalışalım.

Aldığı epistemolojik pozisyon ne olursa olsun, hemen hemen bütün bilgi kuramcıları epistemolojinin alanını genellikle ikiz epistemik amaç ya da doğruluk-amacı (truth-goal) bağlamında belirler. Böylece, epistemolojiciler için, genel olarak, eldeki bir konu ancak doğrunun elde edinilmesi ve yanlıştan sakınılması telosu ile bir bağlantısı olduğu sürece epistemolojiktir.⁷ Şimdi, epistemik amaçları bu şekilde karakterize etmenin kusurlarını bir kenara koyalım ve özgün epistemik değerlerin ana kaynağının bizim salt epistemik uğraşlarımıza özgü erdemler olduğu varsayımını öne çıkaralım. Bu durumda, bilginin üstün değerinin ikiz epistemik amacın içkin olarak barındırdığı değerden geldiği savı oldukça makul gözükmektedir. Böylece, çağdaş bilgi teorileri bilginin sahip olduğu değer farkını açığa çıkarabilmek için iki temel varsayımda bulunur. Bu teoriler, Platon’u takip ederek, bilgiyi doğru inançtan daha değerli yapan niteliğin, doğru inancı bilgiye dönüştüren unsur olduğunu açıkça varsayar. Bununla birlikte, çağdaş bilgi teorileri, bilginin tüm değerinin doğruluk-amacının içeriğini oluşturan epistemik *iyi* ya da erdemden geldiğini de daha baştan kabul eder.⁸ Bilgiyi doğruluk ve gerekçelendirme şartlarını sağlayan belli bir *inanç* olarak tanımlayan ve doğ-

7 Ancak farklı bir yaklaşım için bkz. Marian David (2001, s.154) ve Michael R. Depaul (2001, s.173).

8 Riggs (2002, s.89).

ruluk-amacını *inanç* bakımından belirleyen bu teoriler, bilginin ekstra değerinin bu özel *inanç*ların epistemik bakımdan değerli özelliklerinin açığa çıkarılmasıyla belirlenebileceğini öne sürer.

Örneğin Alvin Goldman, Menon problemine dışsalcılığın (externalism) güvenilirlik (reliabilism) türü içerisinde bir çözüm bulmaya çalışır. Güvenilirlik görüşü bir inancın epistemik statüsünü, çoğunlukla doğru inançlara neden olan bilişsel süreç veya mekanizmaların nesnel güvenilirliği bakımından karakterize eder ve bilginin oluşumu için dört koşul ileri sürer. Bunlar: (i) S öznesi, *ö* önermesine inanır; (ii) *ö* doğrudur; (iii) S'nin bu doğru inancı güvenilir bir süreç veya süreçler tarafından oluşturulmuştur ve (iv) hiçbir "ilgili alternatif durum" yoktur. Koşul (iii)'de ifade edilen güvenilirlik koşulu, bu bilgi analizinin çekirdeğini oluşturur ve genellikle *nesnel* olasılık bakımından belirlenir. Ayrıca, güvenilirlik için bilgi üzerinde hiçbir *a priori* sınırlama bulunmaz. Bilginin varlığı inançlarımızı oluşturan algı, usavurma, bellek ve iç gözlem gibi bilişsel süreçlerin nesnel *güvenilirliği* hakkındaki olgulara bağlıdır.

Bu görüşe göre, buradaki güvenilirlik unsuru *enstrümental* olarak *iyi* ya da değerlidir, çünkü güvenilir bilişsel süreçler çoğunlukla doğru inanç oluşturur. Eş deyişle, bilginin üstün değeri doğru inancı bilgiye dönüştüren güvenilirlik unsurundan gelir, çünkü bilginin gerektirdiği güvenilirlik şartının sağlanması, doğrunun elde edilmesi ve yanlıştan sakınılması şeklinde karakterize edilen ikiz epistemik amacın gerçekleştirilmesine vesile olur.⁹ Goldman'ın güvenilirlik teorisi Menon sorununu güvenilirlik koşulu çerçevesinde ele alır; ama güvenilirlik unsuru, kendinde içkin bir değer barındırdığı için değil, doğruluk-amacının (truth-goal) gerçekleşmesine yol açacağı için *extrinsic* veya *enstrümental* bir değere sahiptir. Bu nedenle, bilginin aranan ekstra epistemik değeri, Goldman için, ikiz epistemik amaçtan *enstrümental* olarak kaynaklanır.¹⁰

Diğer taraftan, çağdaş epistemolojideki en etkili kuramcılardan birisi olan Ernest Sosa, bilgi probleminin epistemik erdemler bakımından işlenmesi gerektiği fikrini öne çıkarır. Değerler (virtue) epistemolojisinin öncüsü olan Sosa için bilgi, esasında, entelektüel *değere* dayanır; entelektüel bir değer ise, özellikle doğru inançlara sahip olmayı amaçlayan bir eğilim (disposition) türüdür. Sosa'nın bu bilgi anlayışı Menon problemine dönük bir çözümü kendi içinde barındırır. Şöyle ki; bilgi, tekrar etmek gerekirse, doğru inançlar elde etmeyi *amaçlayan* bir bilişsel *eğilime* veya entelektüel bir erdeme dayandığı için, sahip olduğu ekstra ya da üstün değeri, bilişsel yapıp-etmelerimizi yönlendiren *doğru-*

9 Daha detaylı bir sunum için bkz. Duncan Pritchard (2007) ve John Greco (1999).

10 Ancak Linda Zagzebski (1996; 2003) ve Marian David (2001), güvenilirlik görüşün çözüm girişiminin aslında başarılı olmadığını ileri sürer.

luk-amacından teleolojik olarak edinir. Başka bir deyişle, bilginin taşıdığı ekstra değer, *doğru amaçlandığı* için, ikiz epistemik amaç üzerinden teleolojik olarak kaynaklanır. Öyleyse, Sosa'ya göre bilgi doğru inançtan daha değerlidir, çünkü *doğruluk-amacı* ve doğruyu amaçlayan inançlar arasında kavramsal bir bağ bulunur.¹¹

Gerek güvenilirlik görüşünün öne çıkardığı enstrümentalist çözüm, gerekse Sosa'nın geliştirdiği bu teleolojik yaklaşım aslında problemlidir. Çünkü bu çözüm önerileri amaçlar ve değerleri basitçe *bir ve aynı şey* olarak ele alır. Doğru veya gerekçelendirilmiş inançların güvenilir bilişsel mekanizmalar tarafından oluşturulması ya da epistemik erdemlere dayanması, belki ikiz epistemik amacın gerçekleşmesine önayak olabilir. Fakat ikiz epistemik amacın bu yollarla gerçekleştirilmesi bilgiyi otomatik olarak değerli kılar mı? Epistemolojinin sınırlarını belirlemek, özellikle epistemolojik olanı olmayandan ayırt edebilmek için *doğruluk amacı* öne çıkarılabilir. Dahası, doğruluk en fundamental epistemik amaç olarak da belirlenebilir; ama bu, henüz, doğruluğun *nihai* ya da *içkin* bir değer olduğunu da gerektirir mi?

Bilginin değeri, epistemik amaçlar ve değerler birbirine eş tutulmadan sırf salt ikiz epistemik amaç üzerinden belirlenemez. Eldeki bir doğru inancın bilgi statüsüne, örneğin güvenilirlik unsuru tarafından yükseltilmesi ve böylece doğruluk-amacının gerçekleştirilmiş olması, bilgiyi, otomatik olarak, o doğru inançtan daha değerli yapmayacağı gibi, doğruluğun ya da doğruluk-amacının *içkin* olarak değerli olduğunu da henüz göstermez. Bilginin değerinin ikiz epistemik amaçtan *enstrümental* ya da *teleolojik* olarak kaynaklandığını savunabilmek için, 'amaç' ve 'değer' kavramlarının birbirine esasen eşlenik olduklarının temellendirilmesi gerekir. İkiz epistemik amacın gerçekleştirilmesini neyin içkin olarak değerli kıldığını açıklamadan, bilişsel amaçlar ve değerlerin birbirlerinin yedeğiymiş gibi ele alınmaları hile yapmaktan başka bir şey değildir. Dolayısıyla Goldman ve Sosa'nın yaklaşımının Menon sorununu makul bir şekilde çözdüğünü söyleyebilmemiz için, doğruluk-amacının gerçekleştirilmesini değerli kılan şeyin ne olduğu açıklanmalıdır; ancak, problem şu ki, her iki çözüm önerisi de böyle bir açıklamadan bütünüyle yoksundur ve bu nedenle Menon sorununa makul bir çözüm getirdikleri aslında söylenemez. Kaldı ki, ikiz epistemik amacın gerçekleştirilmesini *değerli* kılan şeyin ne olduğuna dair uygun bir felsefi açıklama, aslında epistemolojinin bünyesinde değil, belki de sadece aksiolojide aranmalıdır.

11 Bkz. Riggs (2002, ss.98-100). Riggs, Sosa'nın bu yaklaşımını etkili bir şekilde eleştirir ve "credit-worth true belief" görüşünün Menon sorununu çözdüğünü iddia eder.

4. BİLGİ, AÇIKLAMA VE BİLGİNİN DEĞERİ

Menon sorunun çözümüne yönelik olarak bu makalenin pozitif yaklaşımı şudur: Bilginin üstün değeri, bilginin bilişsel ekolojide üstlendiği asli işlevden gelir. Günümüzde birçok bilim felsefecisinin de açıkça hemfikir olduğu üzere; bilgi iyi *açıklamalar* ve başarılı *tahminlerde* yeri doldurulamaz bir fonksiyona sahiptir. Öyle ki, bilgiye başvurmak suretiyle, belki de yalnızca bilgiye başvurmak suretiyle, herhangi bir olguya veya bir doğal/sosyal duruma dair bir açıklamanın ne zaman doğru ya da belli bir fenomen hakkındaki tahminin ne zaman isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla bilginin doğru inançtan daha değerli olmasının nedeni, bilginin, doğru inançtan farklı olarak, eldeki iyi bir açıklamanın açıklayanlar kümesinin bir elamanı olmasıdır. Bilgi ile ilgili bu yaklaşım çoğu felsefeci tarafından da benimsenmektedir. Hatta bu felsefecilere göre, bilgi için tek başlarına gerekli ve birlikte yeterli olacak unsurların ne olduğunu belirleme projesi bir kenara bırakılmalı, bilginin soruşturma ve araştırmalardaki fonksiyonu hakkında işe yarar belirlenimlerde bulunmalıyız.

Örneğin, Timothy Williamson, yaptığımız bir davranışı *niçin* yaptığımızı açıklayabilmek için neye inanıldığından ziyade, neyin bilindiğinin çok daha belirleyici olduğunu ileri sürer: Bilgiye dayalı açıklamalar doğru inanca dayanan açıklamalardan daha başarılıdır.¹² Diyelim ki, bir hırsız, büyük bir risk alarak, bir eve giriyor ve gece boyunca evin her yerini didik didik arıyor. Şimdi şu soruyu soralım: Hırsız neden evin altını üstüne getirerek arama yapıyor? Neden yakalanma riskini göze alarak evde uzun süre kalıyor? Williamson'a göre bunun makul bir açıklaması şudur: Hırsız, bu evde bir elmas olduğu bilgisine sahiptir. Buna göre, hırsızın evde elmas olduğunu bilmesi, onun evde çok uzun süre kalmasını açıklar. Ama bu noktada şöyle bir sorunun sorulması önemlidir. Hırsızın mücevher ile ilgili bilgiye değil de, evde mücevher olduğuna dair doğru inanca sahip olduğunu varsayalım: Hırsızın bu evde mücevher olduğuna dair doğru inanca sahip olması, onun evde uzun süre kalmasını bir önceki açıklama kadar iyi açıklar mı? Williamson, haklı olarak, bilginin burada doğru inançtan daha iyi bir açıklama sağladığını düşünür. Çünkü hırsızın evde mücevher olduğunu bildiği durumda, onun belirtildiği şekilde davranmasının olasılığı, diğer durumdan daha yüksektir. Evde mücevher olduğu gerçeğine sadece inanmış olsaydı, onun tasvir edildiği şekilde davranma olasılığı daha düşük olacaktı. Demek ki, açıklayanları içerisinde bilgiye yer veren bir açıklama, doğru inanca dayalı bir açıklamadan daha başarılıdır.¹³

12 Williamson (2002, s. 62).

13 Fakat Magnus and Cohen (2003) bu yaklaşımı etkili bir şekilde eleştirir.

Williamson'ın buradaki yaklaşımı savunulabilir, çünkü hırsızın bütün gece evde arama yapmaya devam etmesi ve dolayısıyla mücevherin orada olduğu inancını sonuna kadar sürdürmesi ancak evde mücevher olduğu bilgisiyle açıklanabilir. Diğer taraftan, evde mücevher olduğuna dair doğru inanca sahip olunması durumunda ise, mücevherin evde olduğu inancının sonuna kadar sürdürülmesi olasılığı çok daha düşüktür. Çünkü bilgi, yeni deliller karşısında rasyonel kırılmalıya, sarsılmaya çok da elverişli değildir; oysa mevcut delillere ya da açıklayanlara yenileri eklendikçe, doğru inançlar kolaylıkla sarsılabilir, direnç kaybedebilirler ki açıklayanları sarsılabilir karakterde olan bir açıklamanın iyi bir açıklama olması beklenemez. O halde iyi açıklamalar, açıklayanlar kısmında bilgiye yer veren açıklamalardır. Bu, Menon sorununa bir cevap teşkil eder ve bilginin değerinin, bilginin mantıksal doğurgularında değil, diğer teorik uğraşlarımızda üstlendiği fonksiyonda aranması gerektiği fikrini öne çıkarır.¹⁴

Bilimin dünya hakkında bize bilgi sağladığı yaygın bir kabuldür. Örneğin, bakırın elektrik iletliğini bilim yaparak biliriz. Ama bunun yanında, açıklama talep eden *niçin-sorularına* da bir cevap bulmaya, bakırın *niçin* elektrik iletliğini anlamaya da çalışırız. Yani bir şeyin “öyle olduğunu” bilmek isteriz, ama o şeyin niçin öyle olduğunu açıklamak da isteriz. Bugün birçok bilim felsefecisi için bilimin temel ya da nihai amacı, dünya hakkında (doğru) teoriler ortaya koymaktan ziyade, sosyal veya doğal fenomenler hakkında iyi açıklamalar ve başarılı tahminlerde bulunmaktır.¹⁵ Bilimsel açıklamanın doğası hakkında elimizde birçok felsefi teori mevcuttur. Bunlardan Hempel'in (1965) dedüktif-nomolojiksel (D-N) açıklama modeli, Wesley Salmon'un nedensel açıklama teorisi ve Van Fraassen'in niçin-soruları üzerine geliştirdiği öğretisi en etkili teorilerdir. Bilginin özellikle teorik açıklamalarda yerine getirdiği işlevi görebilmek için, Hempel'in D-N açıklama modelinin kısaca ele alınması yeterlidir.

Hempel, açıklamaları birer argüman olarak ele alır; buna göre, açıklayanlar açıklananı mantıksal olarak gerektirir: Açıklanan (explanandum), açıklayanların (explanans) mantıksal doğurgusudur. Öyleyse eldeki bir fenomenin açıklanması demek, söz konusu fenomenin niçin ortaya çıktığının belli bir empirik olgular seti ve bir takım başlangıç şartlarından dedüktif olarak türetilmesi demektir. Tartışmamız açısından burada altı çizilmesi gereken husus, bir açıklamadaki açıklayanların, başlangıç şartları kapsamında genel bir yasa içermesidir. Hatta bu, Hempel'e göre, bir açıklamanın güvenilir olması için *gerek* şarttır. Yasalar, bilginin belki de paradigma olarak niteleyeceğimiz örnek durumları olup, dünya hakkındaki bilgimizin önemli bir parçasını oluşturur. Şüphesiz, sahip olduğumuz

14 Bkz. Edward Craig (1990).

15 Bu görüşün makul bir savunması için bkz. Wesley Salmon (1984).

açıklama gücünü yasa bilgimize atfedebiliriz ki bunun en etkili örneklerini gerek bilim tarihi gerekse mevcut bilimsel pratikte bulmak mümkündür. Örneğin, gökkuşağının niçin oluştuğuna dair (bilimsel) açıklama, doğru olduklarını bildiğimiz ışığın kırılma ve yansıma yasalarına gönderme yapar. Bu tür bir açıklamayı diğer açıklama girişimlerden daha üstün kılan da budur.

Şimdi, bilgiye açıklayanlar kümesinde yer veren teorik açıklamalar, bilginin yerine doğru inançları delil olarak kullanan alternatif açıklamalardan daha uygun ve çok daha doğru açıklamalar olacaktır. Doğru inançları bir tür delil olarak barındıran açıklamalar tesadüfen ya da şans eseri doğru olma riskiyle karşı karşıyadır. Ancak sadece bilgi değil, teorik açıklamalar da epistemik şans ile bağdaşmaz. Çünkü sırf şansa ya da rastlantıya dayalı bir açıklama çok kolaylıkla hatalı da olabilir. Sonuç olarak, bilgi bilişsel ekolojide yerine getirdiği bu ve benzeri işlevlerden dolayı doğru inançtan çok daha değerli bir epistemik statüdür.

ÖZ

MENON PROBLEMİ

Bilginin doğru inançtan niçin daha değerli olduğu, bilginin değerinin nereden kaynaklandığı hiç de açık değildir. Platon, çağdaş epistemolojide Menon problemi olarak adlandırılan bu meselenin ancak doğru inancı bilgiye dönüştüren unsurun ne olduğu belirlenirse cevaplanabileceğini düşünür. Bu sorun, Platon'un düşündüğünün aksine, bilginin tanımı yapılarak çözülemez. Fakat çağdaş bilgi kuramcılarının çoğu, Menon problemini çözebilmek için temelde Platon'un yaklaşımını öne çıkarır. Bu kuramcılara göre bilginin epistemik değeri, genellikle “doğruya inanmak ve yanlıştan kaçınmak” olarak ifade edilen ikiz epistemik amaçtan *enstrümental* veya *teleolojik* olarak kaynaklanır. Fakat çağdaş kuramcılar Menon sorununu çözmeye başarısızdır. Bilginin değeri, “amaçlar” ve “değerler” birbirine eşdeğer tutulmadan, salt epistemik amaçlar üzerinden belirlenemez, çünkü amaçlar ve değerler *bir ve aynı şey* değildir. Menon sorunun çözümüne yönelik olarak bu makalenin önerisi şudur: Bilgi, iyi *açıklamalar* ve başarılı *tahminlerde* önemli bir işleve sahiptir ve Menon sorununun çözümü bilgi ile ilgili bu belirlenimde aranmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Platon, bilgi, değer problemi, Menon problemi, Sosa, güvenilircilik.*

ABSTRACT

MENO PROBLEM

In the *Meno*, Plato suggested that although true belief is *always* as useful as knowledge when it comes to practical utility, knowledge is something more *epistemically* valuable than true belief. So the ‘Meno problem’ is this: how important is knowledge? But Plato quite mistakenly assumed that the question can be answered by determining what turns true belief into knowledge. For Plato, what constitutes the additional value of knowledge over mere true belief is that while knowledge is “tied-down” to truth by the successful exercise of our reason, true belief is not. In §1, I will argue, however, that the ‘Meno problem’ cannot be addressed by way of analyzing knowledge. Following Plato’s fully wrong direction, the majority of contemporary epistemologists think that the epistemic value of knowledge must be derived either *teleologically* or *instrumentally* from the twin goals of believing truths and avoiding errors. But I will argue, in §2, that

the value of knowledge holding over and above true belief *simpliciter* cannot be identified with our purely epistemic goals without equating goals with values. In §3, I will try to suggest that the epistemic value of knowledge comes from how it actually functions in our cognitive ecology.

Keywords: *Plato, knowledge, value problem, Meno problem, Sosa, reliabilism.*

KAYNAKLAR

- Craig, E., *Knowledge and the State of Nature: An Essay in Conceptual Synthesis*, Clarendon Press: Oxford 1990.
- David, M. “Truth as the Epistemic Goal”, in *Knowledge, Truth and Duty*, ed. M. Steup, Oxford University Press: Oxford 2001.
- Depaul, M. “Value Monism in Epistemology”, in *Knowledge, Truth and Duty*, (ed.) M. Steup, Oxford University Press: Oxford 2001.
- Greco, J. “Agent Reliabilism”, *Philosophical Perspectives* 13, 1999, 273-96.
- Hempel, C. G., “Aspects of Scientific Explanation”, in *Aspects of Scientific Explanation and other Essays in the Philosophy of Science*, New York: Free Press 1965, 331-436.
- Hawley, P., *Skepticism and the Value of Knowledge*, typescript, 2006.
- Howthorne, J. *Knowledge and Lotteries*, Oxford University Press: Oxford 2004.
- Jones, W., “Why Do We Value Knowledge”, *American Philosophical Quarterly* 34, 1997, 423-40.
- Kaplan, M., “It is Not What You Know That Counts”, *Journal of Philosophy* 82, 1985, 350-63.
- Kvanvig, J., “Why Should Inquiring Minds Want to Know?: Meno Problems and Epistemological Axiology”, *The Monist* 81, 1998, 426-51.
- Kvanvig J., *The Value of Knowledge and the Pursuit of Understanding*, Cambridge University Press: Cambridge 2003.
- Magnus, P. D. and Cohen, J., “Williamson on Knowledge and Psychological Explanation”, *Philosophical Studies* 116 (1), 2003, 37-52.
- Pritchard, D.H., *What is This Thing Called Knowledge?*, Routledge: London and New York. 2006.

- Pritchard, D.H., “Recent Work on Epistemic Value”, *American Philosophical Quarterly* 44, 2007, 85-110.
- Riggs, W. “Beyond Truth and Falsehood: The Real Value of Knowing That *P*” *Philosophical Studies* 107, 2002, 87-108.
- Stich, S., *The Fragmentation of Reason*, MIT Press: Cambridge 1990, MA.
- Swinburne, R., *Providence and the Problem of Evil*, Oxford University Press: Oxford 1999,
- Salmon., *Scientific Explanation and the Causal Structure of the World*, Princeton: Princeton University Press 1984.
- Williamson, *Knowledge and its Limits*, Oxford University Press: Oxford 2002.
- Zagzebski, L., *Virtues of the Mind: An Inquiry into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Zagzebski, L., “The Search for the Source of the Epistemic Good”, *Metaphilosophy* 34, 2003, 12-28.